



**Mustafakamal HÜSEYNOV**

**Bakı Dövlət Universiteti**

**Hüquq fakültəsi**

**Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi və tarixi  
kafedrasının magistrantı**

## HAKİMİYYƏTLƏRİN BÖLÜNMƏSİ PRİNSİPİ

**Açar sözlər:** Azərbaycan Respublikası, Konstitusiyası, hakimiyyət, bölünmə, prinsip.

**Ключевые слова:** Азербайджанская Республика, Конституция, власть, разделение, принципы.

**Keywords:** Republic of Azerbaijan, Constitution, power, division, principle.

**H**akimiyyətlərin bölünməsi prinsipi ilk dəfə İngilis İnqilabı zamanı burjuaziyanın feodal absolutizminin artan səviyyəsi ilə mübarizə nəticəsində ortaya çıxmışdı. Burjuaziyanın ideoloqları monarxiyanı məhdudlaşdırmağa və dövlət hakimiyyətini xüsusi qollara bölməyə çalışırdılar. Məsələn, *Lilberno* görə, hakimiyyətin qəsb edilməsinin qarşısını almaq və insanların azadlığını qorumaq üçün kütləvi güc bir əldə cəmlənməməlidir. [2, s.137]

Daha sonra bu nəzəriyyə sistemli olaraq *Con Lokk* və *Şarl Lui Monteskye* tərəfindən inkişaf etdirildi. *Con Lokk* görə, azadlığın təminatı kütləvi hökumətin səlahiyyətlərinin aydın şəkildə müəyyən edilməsini və ayrı orqanlar arasında bölünməsinə tələb edir. *Lokk* hakimiyyəti qanunverici, icraedici və ittifaq (federativ) kimi üç yerə ayırırdı. *Lokk* qanunların xalq tərəfindən seçilən və onun qarşısında məsuliyyət daşıyan nümayəndəli təsisat tərəfindən qəbul olunmasının tərəfdarıdır. O, hakimlərin təyin edilməsini də qanunverici hakimiyyətin hüquqlarına aid edirdi; burada ingilis hüququnun özünəməxsusluğu özünü göstərmişdir, onun mənbəyi isə məhkəmə praktikasıdır. *Lokk* hesab edirdi ki, qanunverici və icraedici hakimiyyətlər bir əldə cəmlənməməlidir, əks hal-

da, hakimiyyət sahibləri yalnız onlara sərfəli olan qanunlar qəbul edə bilər və onları yerinə yetirər, ümumi qanunlardan özlərinə sərfəli olanlarını seçər və digər vasitələrlə siyasi imtiyazlardan ümumi rifahın, sülh və təhlükəsizliyin, təbəələrin təbii hüquqlarına zidd olaraq, şəxsi maraqları üçün istifadə edə bilər. [1, s.161]

*Monteskye*nin fikrincə, bu üç idarəetmə forması - qanunverici orqan, qərar verən hakimiyyət və cinayəti mühakimə edən hakimiyyət bir şəxsdə və ya bir idarədə birləşsə, onda hər şey məhv olardı. *Monteskye* hesab edirdi ki, qanunverici hakimiyyəti ikipalatalı yığıncaq həyata keçirməlidir: “Beləliklə, qanunverici hakimiyyət həm əsilzadələrə, həm də xalq nümayəndəliyinin yığıncağına həvalə edilə bilər; bunların hamısının bir-birindən ayrı müşavirəsi, ayrı maraq və məqsədləri ola bilər”. *Monteskye* hesab edirdi ki, bir palata irsi, digəri isə seçkili olmalıdır; biri əsilzadələrin maraqlarını, digəri isə xalqın maraqlarını təmsil etməlidir. *Monteskye* hesab edirdi ki, İcraedici hakimiyyət monarxın əlində olmalıdır, çünki idarəetmənin həmişə tez hərəkət etməyi tələb edən bu idarə üsulu bir nəfər tərəfindən daha yaxşı edilir. Monarxın simasında icraedici hakimiyyət qəbul edilmiş qanunları ləğv etmək hüququna malikdir. [1, s.186-187]

Dövlət hakimiyyəti üç qola bölünür, lakin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir:

- 1) qanunvericilik;
- 2) icra;
- 3) məhkəmə hakimiyyəti [3, s.36]

Müasir konstitusiyalarda hakimiyyətin üç qola bölünməsi prinsipinin izah etməsində müəyyən



dəyişikliklərə və əlavələrə rast gəlmək olur. Belə ki, bəzi Latın Amerikasına ölkələrinin konstitusiyalarında (Nikaraqua 1987-ci il, Braziliya 1988-ci il, Kolumbiya 1991-ci il) hakimiyyətin dörd qola bölünməsi nəzərdə tutulur, dördüncü qolu isə seçki hakimiyyətidir. Bu hakimiyyət qolu xüsusi olaraq yaradılmış seçki məhkəmələrinin fəaliyyətində öz təşkilat ifadəsini tapır. Seçkilərlə əlaqədar dövlət qurumları ilə birbaşa mübahisələrə baxırlar.

İctimai rəyi simvolizə edən mətbuata bəzən dördüncü hakimiyyət də deyilir. Ancaq bu, sırf sosioloji yanaşmadır. Bildiyimiz kimi, mətbuat dövlət gücünə malik deyil, eyni zamanda filosof və sosioloqlar tərəfindən sadalanan səlahiyyətlərə malikdir: ideoloji hakimiyyət, texniki hakimiyyət, dini hakimiyyəti və s. dövlət hakimiyyəti hesab edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsi dövlət hakimiyyətinin hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkilinə həsr edilmişdir. Bu maddəyə əsasən, Azərbaycan Respublikasında qanunverici hakimiyyəti Milli Məclis, icra hakimiyyətini Prezident, məhkəmə hakimiyyətini isə Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrinə mənsubdur. Oxşar maddəyə bir sıra dövlətlərin konstitusiyalarında da rast gəlinir. Məsələn, Türkiyənin 2010-cu il Konstitusiyasına görə, qanunverici hakimiyyət Türk milləti adından Türkiyə Böyük Millət Məclisinə məxsusdur. Bu səlahiyyət əlindən alınmışdır (Maddə 7). İcra hakimiyyətini və vəzifəsini Konstitusiyaya və qanunlara uyğun olaraq Prezident və Nazirlər Kabineti həyata keçirir (Maddə 8), məhkəmə hakimiyyətini isə Türk xalqı adından müstəqil məhkəmələr həyata keçirir (Maddə 9), lakin 16 aprel 2017-ci il tarixində Konstitusiya referendumu keçirildi və seçicilərin çoxusu prezident respublikasının qurulması, baş nazir vəzifəsinin ləğvi, parlament üzvləri sayının artırılması və Hakimlər və Prokurorlar Şurasında islahatların başlamasına səs verdi. [4, s.230-231]

Ədəbiyyatda “hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi” anlayışının aşağıdakı üç elementdən ibarət olması göstərilir:

1. Çəkilmə və tarazlaşdırma;
2. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının birliyi;

3. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının qarşılıqlı əlaqəsi [2, s.86].

Hüququn aliliyinin əsaslandığı mühüm prinsiplərdən biri də “hakimiyyətlərin bölünməsi” prinsipidir. Belə ki, hakimiyyətin hər bir qolu digərinin müdaxiləsi olmadan öz funksiya və səlahiyyətlərini çəkilmə və tarazlıq mexanizmi əsasında həyata keçirir. Konstitusiya nəzarətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyət qolu ilə onun yurisdiksiyası arasında ziddiyyətlər mövcuddur. Konstitusiya dövlətin əsas qanunu kimi müstəsna əhəmiyyətə malik olduğundan, onun bütün qanunlarının ona zidd olmaması üçün nəzarət sisteminin səmərəliliyi tələb olunur. Bununla belə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi qanunvericilik hakimiyyətinin bəzi funksiyalarını da yerinə yetirir. Belə ki, digər məhkəmələrdən fərqli olaraq qanunvericilik fəaliyyətini həyata keçirir. Həmçinin, onun məhkəmə orqanı kimi qiymətləndirməsi də birmənalı deyil. Bu, problemin bir sıra problemlərlə ortaya qoyur. Əslində hakimiyyət qolları öz funksiyalarını yerinə yetirərkən çəkilmə və tarazlaşdırma mexanizmi əsasında fəaliyyət göstərdiyindən, onların bir-birinin imkanlarını əsaslı şəkildə məhdudlaşdırması ilə müəyyən dərəcədə razılaşmaq olar. Bununla belə, bir-birinin fəaliyyət sahələrinə əhəmiyyətli təsir o qədər də uğurlu hesab edilə bilməz.

Hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipinin konstitusiya ilə təsbiti, dövlət orqanlarının bu prinsip əsasında formalaşması və fəaliyyət göstərməsi, real “çəkilmə və tarazlaşdırma” mexanizminin mövcudluğu müəyyən mənada hakimiyyətin mənimlənməsinə mane olur. Ölkə konstitusiyasında hakimiyyətlərin bölünməsi mexanizmi müəyyən edilərkən bu ölkənin dövlətçilik ənənələri, cəmiyyətdəki siyasi qüvvələrin balansı, milli mentalitet məsələləri mütləq nəzərə alınır. Nəticədə hər bir demokratik dövlətin konstitusiyasında yerli şərait nəzərə alınmaqla hakimiyyət bölgüsü mexanizmi müəyyən edilir ki, bu da hər bir dövlətdə hakimiyyət bölgüsünə dair unikal modelin formalaşmasına gətirib çıxarır.

Hakimiyyətlərin bölünməsi mexanizmi birbaşa idarəetmə forması ilə bağlıdır. Ona görə də



Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dövlət hakimiyyətinin təşkilinin əsası kimi hakimiyyət bölgüsü prinsipi müəyyən edilərkən mövcud reallıqlar, dövlətçilik ənənələri, xalqın milli-mədəni xüsusiyyətləri nəzərə alınmış, mexanizm işlənib hazırlanmışdır .

Konstitusiya hakimiyyətin istənilən qanadının hakimiyyəti qəsb etməsinin qarşısını almaq potensialını təmin edir. Bu, hakimiyyətin hər bir qolunun digərinin səlahiyyətlərinə müdaxiləsinin qadağan edilməsi və yalnız konstitusiya ilə mü-

əyyən edilmiş çərçivədə digər hakimiyyət qolunun fəaliyyətinə nəzarətin qadağan edilməsi ilə tənzimlənir. Konstitusiyada hər bir dövlət orqanının hüquqi statusu, səlahiyyət bölgüsü elə müəyyən edilir ki, onlar öz funksiyalarını layiqincə yerinə yetirə bilsin.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında hakimiyyət bölgüsünün çox optimal mexanizmi müəyyən edilmiş, onun konstitusiya əsasları müəyyənləşdirilmiş, eyni zamanda səmərəli icra modeli yaradılmışdır.

### İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

- 1.Siyasi və hüquqi təlimlər tarixi.Dərslik ali məktəblər üçün./ Professor O.E.Leystin redaktorluğu ilə.M.: “Zertsalo”, 2006. (azərb.dilinə tərcümə edən: T.K.Zeynalova) .Bakı: Nurlan, 2008, 390 s.
- 2.Qəndilov S.T. Dövlət İdarəçilik nəzəriyyəsi. Bakı: Elm və təhsil, 2010. 550 s.
- 3.Hüseynov L. Beynəlxalq hüquq.Bakı:Hüquq ədəbiyyatı, 2000. 408 s.
- 4.Xuduoğlu Ş. Xarici dövlətlərin konstitusiyaları.Bakı:Qanun, 2010. 387 s.

Гусейнов Мустафакамал

### ПРИНЦИПЫ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ

#### Резюме

В статье рассмотрены различные научные подходы к принципам разделения властей, охарактеризованы их особенности и одновременно теоретически обоснованы.

Huseynov Mustafakamal

### PRINCIPLES OF SEPARATION OF AUTHORITIES

#### Summary

The article considers various scientific approaches to the principles of separation of powers, characterizes their features and at the same time substantiates them theoretically.